

Герук М. В., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Мельничук Л. Б., к.пед.н., доцент, (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука)

КАЗКОТЕРАПІЯ В РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** У статті зроблено акцент на творчому мовленнєвому розвитку дітей за допомогою казкотерапії. Обґрунтовано основний принцип казкотерапії. Проаналізовано термін «казкотерапія» у працях вітчизняних та зарубіжних учених. Виокремлено та конкретизовано функції казкотерапії: діагностичну, прогностичну, терапевтичну. Описано особливості сприймання казки дитиною. Обґрунтовано основні прийоми роботи з казкою. Наведено методику роботи з казкою на прикладі «казкового банку життєвих ситуацій».*

***Ключові слова:** діти дошкільного віку, казка, казкотерапія, мовленнєвий розвиток дошкільників, метод.*

***Abstract.** The article emphasizes the creative speech development of children with the help of fairy tale therapy. The basic principle of fairy tale therapy is substantiated. The term «fairy tale therapy» in the works of domestic and foreign scientists is analyzed. The functions of fairy tale therapy are singled out and concretized: diagnostic, prognostic, therapeutic. Features of perception of a fairy tale by the child are described. The basic methods of working with a fairy tale are substantiated. The method of working with a fairy tale on the example of a «fairy tale bank of life situations» is given.*

***Keywords:** pre-school children, fairy tale, fairy tale therapy, speech development of preschoolers, method.*

Розвиток мови стає все більш актуальною проблемою в нашому суспільстві. На сучасному етапі пошук нових форм і методів навчання, розвитку та виховання дітей – одне з нагальних питань дошкільної педагогіки. Нині спостерігається підвищена увага до розвитку особистості дитини. Це пов'язує можливість поновлення і якісного поліпшення його мовного розвитку. Показники мови і властивості особистості взаємопов'язані і вони повинні бути в центрі уваги дорослих, які піклуються про своєчасний і гармонійний розвиток дитини.

Казка набагато старша, ніж наука психологія, і за силою свого впливу не поступається їй. До казок звертались відомі зарубіжні та вітчизняні психологи: Р. Азовцева, Е. Берн, Е. Гарднер, Т. Зінкевич-Євстігнєєва, Е. Лісіна,

А. Менегетті, М. Осоріна, Е. Петрова, Е. Фромм та ін. Незважаючи на те, що казкотерапія є одним із найдавніших напрямів практичної психології, сам термін виник лише наприкінці ХХ століття.

Як зазначає сучасна російська дослідниця Тетяна Зінкевич-Євстігнеєва, формуванню казкотерапії в окремих напрям передували три етапи [1, с. 36]:

1. Етап спонтанного створення та передачі історій, який триває й досі, оскільки людство не перестає вигадувати казки.

2. Етап наукового осмислення метафоричного матеріалу. Збирати, систематизувати та досліджувати фольклор в Європі та Росії почали наприкінці ХVІІІ століття, зокрема, брати Грімм, Шарль Перро, Олександр Афанасьєв, Володимир Даль, Михайло Максимович, Пантелеймон Куліш та ін.

Психологічний аналіз та інтерпретації отриманого матеріалу залежать від конкретного дослідника та школи. Так, Карл Густав Юнг, швейцарський психіатр, основоположник одного з напрямів глибинної психології – аналітичної психології, та його послідовники (Марія-Луїза фон Франц, Джин Шарп, Клариса Пінкола Естес та ін.) стверджували, що у казці, міфі відображається психічна реальність людини, її внутрішні ритми, суперечності, сценарії духовних пошуків, а також давні підказки.

Етап використання казки як «упаковки» основного інструментарію психолого-педагогічної роботи (психотехнічний етап). На цьому етапі почали використовувати казку педагоги і психологи. Вони активно створювали дидактичні казки, з'явилося саме поняття «казкотерапія» і почав розвиватися цей напрям психології.

Метою статті є обґрунтування особливостей творчого мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку засобами казкотерапії.

Теоретико-методичним підґрунтям дослідження стали фундаментальні праці з лінгводидактики Е. В. Белкіна, А. М. Богущ, Н. В. Гавриш, О. О. Дронова, О. С. Монке, С. М. Чемортан.

Основний принцип казкотерапії – цілісний розвиток особистості, турбота про душу (в перекладі з грецького – турбота про душу і є терапія).

Отже, казка твориться мовою образу і на своєму історичному шляху очищується від надмірного та нецікавого. [2, с. 15] На жаль, іноді її позбавляють і важливих ланок. Безсумнівно, особливості кожної епохи мали свій вплив на казки, внесли певні корективи. Наприклад, з приходом християнства, більшість казок було перероблено: добра відьма (від слова «відати») перетворилася на злу відьму, дух став янголом, міфічні лісові істоти перетворилися на злих духів.

На думку І. Вачкова, «казкотерапія – це такий напрям практичної психології, який, використовуючи метафоричні ресурси казки, дозволяє людям розвинути самосвідомість та побудувати особливі рівні взаємодії один з одним, що створює умови для становлення їх суб'єктності», тобто автор робить акцент на метафоричності як домінуючій характеристиці

казки [3, с. 15]. За В. Алексеєнком та Я. Лощиніною, казкотерапія – психологічний напрям терапевтичного впливу на несвідому сферу дитини та дорослої людини. Також, на думку А. Осипової, «казкотерапія – це метод, який використовує форму казки для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості та взаємодії з оточуючим світом» [3].

Головна особливість роботи у системі казкотерапії – це *взаємодія з дитиною на ціннісному рівні*. Різнопланові психологічні, педагогічні, культурологічні проблеми можна розв'язати, спираючись на моральні орієнтири, духовні цінності, особистісний потенціал дитини.

Провідними принципами казкотерапії є:

- усвідомлення власних можливостей;
- усвідомлення цінності власного життя;
- розуміння закону причини та наслідку;
- пізнання різних стилів світовідчуття;
- пізнання світу власних емоцій та переживань;
- свідомо творча взаємодія зі світом;
- внутрішнє відчуття сили та гармонії.

Казкотерапію застосовують у різних випадках і відповідно отримують різні результати. Тому, залежно від очікуваних результатів потрібно визначитись з *метою казкотерапії* у кожному конкретному випадку, зокрема:

– *казкотерапія як спосіб передачі досвіду* «з вуст у вуста» та прищеплення загальноприйнятих моральних норм і правил поведінки у соціумі. У такий спосіб, казка сприяє ефективній соціалізації дитини;

– *казкотерапія як інструмент розвитку особистості дитини та її здібностей*. У цьому випадку казка позитивно впливає на здатність дитини фантазувати, сприяє розвитку творчого мислення та уяви, розкриває внутрішній світ дитини;

– *казкотерапія як психотерапія*. Таке застосування дає змогу дитині подолати власні страхи, надмірну тривожність, пропрацювати ті індивідуальні особливості, які порушують гармонійний розвиток дошкільника.

Казкотерапія як психологічний метод виконує три функції:

– діагностичну – передбачає виявлення вже наявних життєвих сценаріїв і стратегій поведінки дитини; сприяє виявленню стосунків або стану дитини, про які вона не хоче говорити вголос;

– прогностичну в тому випадку, коли діагностується потенційний розвиток подій, можна говорити про прогностичну функцію діагностичної казки. У цих казках розкриваються суть та особливості майбутнього життєвого сценарію дитини;

– терапевтичну (корекційну) – казка, завдяки якій відбуваються позитивні зміни у стані і поведінці дитини.

Тексти казок викликають інтенсивний емоційний резонанс як у дітей, так і у дорослих. Образи казок звертаються одночасно до двох психічних рівнів: до рівня свідомості та підсвідомості, що дає особливі можливості під час комунікації.

Особливості сприймання казки дитиною. Коли дитина «проживає» казку, утворюються зв'язки між казковими подіями і поведінкою у реальному житті. Якщо фахівці чи батьки обговорюють з дитиною прочитані казки – життєві уроки швидше засвоюються, сприяють подальшому гармонійному розвитку дитини та її успішній самореалізації. Якщо казки не обговорюються, життєві уроки та цінності засвоюються пасивно.

З перших місяців зародження нового життя батьки можуть розповідати дитині казки. [4, с. 85]. Доки триває *внутрішньоутробний розвиток*, малюк зникає до спокійних і радісних голосів батьків, реагує на їхні позитивні емоції.

Для *новонародженого* малюка сюжет казки не має особливого значення. Головне, щоб в ній були певні ритмічні конструкції, повтори, звуконаслідування для ліпшого опанування дитиною рідної мови.

У віці *1,5–3 роки* діти зазвичай починають говорити, тож казка може стати поштовхом до розвитку зв'язного мовлення, образного мислення та пізнавального інтересу. Читаючи дітям казки, батьки та педагоги сприяють розширенню їхнього словникового запасу.

У віці *3–4 років* дитина вже розпізнає основні емоції, тож потребує казок з простими і яскравими сюжетами. На цьому етапі варто обговорювати у сімейному колі (чи у групі дошкільного закладу) емоції героїв, їхню поведінку тощо.

У віці *4–6 років* мова казки є найзрозумілішою для дитини. Саме через казку у такому віці дошкільник засвоює найліпше соціальний досвід. Тож будь-яке завдання дитина виконає краще та з більшим задоволенням, якщо захопити її казковим сюжетом.

Безсумнівно, діти люблять коли їм читають. Казки надають великі можливості, що охоплюють різні теми для занять [5, с. 22]. Під час роботи з казками накопичується досвід, який дозволяє оцінити можливості тих чи інших фантастичних історій. Наприклад, діти малоактивно реагують на казки написані спеціально, щоб впливати на почуття. Вони краще реагують на історії, які мають захоплюючий сюжет.

Основні прийоми роботи з казкою (за Зінкевич-Євстігнєєвою Т. Д.) [6, с. 23]:

1. Аналіз казок. Мета – усвідомлення, інтерпретація того, що стоїть за кожною казковою ситуацією, конструкцією сюжету, поведінкою героїв;
2. Розповідання казок. Зазначений прийом допомагає розвивати фантазію, уяву, здатність до децентрації.
3. Переписування казок. Переписування та дописування авторських та народних казок має сенс тоді, коли дитині не подобається сюжет, деякий поворот подій, ситуацій, подій казки тощо. Це – важливий діагностичний

матеріал. Переписуючи чи дописуючи казку, дитина сама вибирає найбільш відповідний для її внутрішнього стану поворот подій і знаходить той варіант вирішення ситуацій, які дозволяють їй звільнитись від внутрішньої напруги – в цьому полягає психокорекційний сенс переписування казки.

4. Постановка сюжету казок за допомогою ляльок. Робота дитини з лялькою допомагає вдосконалювати і проявляти через ляльку ті емоції, які зазвичай дитина з певних причин не може собі дозволити проявити.

5. Складання казок. У складених казках в образній формі розповідається про основні етапи становлення і розвитку особистості.

Методика роботи з казкою. Казки використовуються в усіх вікових групах. Оскільки казки різні за змістом, за сюжетом, різняться композиційною будовою, методика їх використання у різних вікових групах також специфічна. Казки повинні, насамперед, відповідати віковим особливостям дітей.

Для повноцінного сприймання дітьми літературного твору потрібно створити спокійну обстановку. Дітей посадити так, щоб вони бачили дорослого. Дітей молодшої і середньої груп доцільно посадити півколом у два ряди, а дітей старшої групи – за столами, обличчям до вихователя. У молодшій і середній групах дошкільного закладу пропонується така структура проведення заняття:

1. Початок заняття (вступна бесіда, розглядання наочності, загадка, розповідь вихователя).

2. Розповідання казки. Уточнення та пояснення окремих слів, виразів. Розглядання ілюстрацій.

3. Коротка бесіда за змістом казки.

4. Виведення морального правила. Прислів'я.

У старшій групі ускладнюється робота з казкою. Дітям можна запропонувати такі прийоми:

– намалювати словесний портрет головних дійових осіб;

– придумати інше закінчення казки;

– ввести в казковий сюжет нового героя;

– поширити казку новими епізодами;

– увявити себе на місці казкового героя, передати його стан, почуття за допомогою жестів, міміки, голосу;

– перетворити казку на оповідання, коротенький віршик. Глибше зрозуміти, краще запам'ятати казку допомагає використання методу моделювання, різні види якого підходять для дітей будь-якого віку: з використанням моделей кольорових, різних за розміром, за формою, зображувальних тощо. Моделювання казки часто переростає в дуже цікаву гру, у якій проживання казкових дій відбувається у внутрішньому плані.

Почуття, переживання, викликані казковими образами, діти висловлюють, проявляють у творчій грі, театралізаціях, малюванні за мотивами казкового сюжету або в інших видах продуктивної діяльності.

У старшому дошкільному віці дітей учать впізнавати жанрові особливості казки, визначати її композиційні чинники.

Казкотерапія – це процес пошуку сенсу, розкодування знання світу і системи взаємовідносин у ньому. Казкотерапія для дітей – це спосіб, за допомогою якого ви без сварок та нотацій допоможете дитині позбутися негативних звичок чи навпаки зможете привити позитивні якості.

Суть цього методу полягає у створенні особливої казкової атмосфери, яка робить мрії дитини дійсністю, дозволяє вступити у боротьбу зі своїми страхами, комплексами. Слухаючи казки у дитинстві, людина накопичує у підсвідомості певний символічний «банк життєвих ситуацій» [7, с. 23]. Цей «банк» може бути активізований у разі потреби, а отже, під час процесу надання психологічної допомоги можна звертатись не тільки до життєвого досвіду дитини, але і до її казкового «банку життєвих ситуацій».

Казки від «живих» крапель і плям

Запропонуйте дитині зробити плями (чорні і різнокольорові). Навіть трирічна дитина може, дивлячись на них, бачити образи, предмети або їх окремі деталі.

«На що схожа твоя пляма?», «Кого або що вона тобі нагадує?» ці питання дуже корисні, оскільки розвивають мислення, уяву. Після цього, не змушуючи дитину, а показуючи, перейти до наступного етапу – обведення або домальовування плям. У результаті, вийде цілий сюжет.

«Живі» краплі виходять дуже просто: крапніть на папір фарбу або чорнило і швидко нахиліть її в різні боки – негайно ж з'явиться якийсь образ.

І сюжети в результаті кляксографії, і образи від «живих» крапель допомагають дітям разом з вихователем та самостійно вигадувати казки.

Казки «Біном фантазії»

Запропонуйте дітям послідовно проглянути картинки, іграшки. Просимо їх дотримуватися правил: узяти за основу два об'єкти, які важко об'єднати в казковому сюжеті. Їх з'єднання за допомогою вашої фантазії в казці і є «Біном фантазії». Так, можна показати дітям дві картинки, де змальовані кішка і сумка, і запропонувати вигадати казку. Звичайно, легко вигадати казку про собаку і кішку, собаку і мишку. Але ми спеціально створюємо ситуацію підвищеної складності.

Казки «Про самого себе»

Цей метод казкотерапії корисний з різних сторін. По-перше, тому, що діти люблять слухати, що ж траплялося або могло статися з ними або їх близькими. Діти люблять придумувати про самих себе або своїх сестер, братів. По-друге, ця творча діяльність допомагає розуміти вигадування як доповнення до реального життя, а не заміну найреальнішої дійсності. У результаті, закінчивши вигадування, дитина не випробує розчарування, входивши в саме життя.

Через казку ми можемо у символічній формі показати, як вирішуються ті чи інші проблеми, як зберегти відчуття безпеки до досягнення зрілості. Казки дійсно потрапляють у саму ціль, коли йдеться про основні емоції: любов, ненависть, страх, гнів, почуття самотності, ізоляції, втрати тощо.

Отже, казка – це саме той спосіб спілкування дорослого з малюком, який найбільше зрозумілий для дитини. Застосовуючи казкотерапію для розвитку дітей, вихователі та батьки роблять вагомий внесок у їхнє щасливе майбутнє. Використання методи казкотерапії дозволяють нам виховати культуру мовного спілкування дошкільників. По тому, можна побачити як дитина буде свої висловлювання, наскільки цікаво, образно вміє розповідати і складати, можна судити про рівень його мовного розвитку і одночасно про рівень його розумового, естетичного і емоційного розвитку. Цей метод неодмінно допоможе малюку більш впевнено почувати себе у дорослому житті.

1. Зінкевич-Евстігнєва Т. Д. *Форми і методи роботи з казками.* Москва.: СПб.: Речь, 2008. 240 с. **2.** Аляб'єва Е. А. *Психогімнастика в дитячому садку: Методичні матеріали на допомогу психологам і педагогам.* Москва.: Сфера, 2005. 160 с. **3.** Вачков І. В. *Казкотерапія. Розвиток самосвідомості через психологічну казку.* Москва.: 1989. 144 с. **4.** Страунінг А. М. «Росток» Програма по ТРИЗ РТВ для дітей дошкільного віку. 2 т. Обнінськ, 1996. 420 с. **5.** Гребенщикова Л. Г. *Основи лялькотерапії. Галерея ляльок.* Москва.: СПб.: Речь, 2007. 80 с. **6.** Зінкевич-Евстігнєва Т. Д. *Практикум по казкотерапії.* СПб.: ТОВ «Мова», 2000. 310 с. **7.** Соколов Д. Ю. *Казки та казкотерапія.* Москва.: Речь, 2001. 304 с.